

TÜRK HALK TIBBINDA “YEL” HASTALIĞI VE ANTALYA YÖRESİNDEN BİR SAĞALTIM ÖRNEĞİ: “YEL BİLEZİĞİ”

Mahmut DAVULCU*

Öz

İnsan hayatında beslenme ve barınma kadar sağlık da önemli bir yer tutar. İnsanoğlunun sağlıklı kalma çabası, tıp uygulamalarının da doğuşunu sağlamıştır. Tarihöncesi çağlardan günümüze kadar meydana getirilen tıp uygulamalarının önemli bir parçasını “geleneksel tıp”, “halk hekimliği”, “tıbbî folklor” ya da “folklorik tıp” olarak da adlandırılan halk tıbbı oluşturur.

Toplumumuzda yaygın bir şekilde “kocakarı ilacı” olarak nitelenen halk tıbbı uygulamaları, kadim zamanların tababet ve sağaltma bilgisidir. Kuşaktan kuşağa, sözlü kültür vasıtasıyla aktarılan tecrübe, inanış, yöntem ve uygulamalardan oluşur. Büyü, din ve tıbbın içiçe geçmiş hali olarak da niteleyebileceğimiz halk tıbbı uygulamaları kısmen de olsa günümüzde de halk arasında yaşatılmaktadır.

Ülkemiz halk tıbbına konu olan birçok hastalıktan birisi de vücudun bazı bölgelerindeki ağrı ve sızılarla kendisini gösterdiğine inanılan ve halk arasında “yel” olarak adlandırılan rahatsızlıktır. Elimizdeki bu makale esas olarak Antalya ve çevresinde “yel bileziği” olarak adlandırılan ve “yel” hastalığına karşı sağaltım amacıyla kullanılan maddi kültür ögesini konu almakta ve bu kültürel ögeyi saha çalışmalarındaki tespitler doğrultusunda incelemeyi hedeflemektedir. Bakır malzemeden yapılmış olan ve yörenin kültürel mirasının da bir parçasını oluşturan yel bileziği sağaltım amacıyla kullanılan bir eşya olmasının yanı sıra aynı zamanda bir el sanatı ürünüdür.

Yel bileziğinin kültürel ve tarihsel arka planını oluşturan ve oldukça karmaşık bir konu olan “yel” kavramı ile “yel” hastalığı ise makalenin ilk bölümünde tafsilatlı bir literatür taraması yardımıyla irdelenmiş ve Türkiye’den örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler Antalya, halk kültürü, halk tıbbı, yel bileziği.

“YEL” ILLNESS IN TURKISH FOLK MEDICINE AND A TREATMENT METHOD IN ANTALYA: “YEL” BRACELET

Abstract

Health is as important as nutrition and shelter in human life. The effort of man to stay healthy has also led to the birth of medical practices. Folk medicine, also known as "traditional medicine", "folk medicine", "medical folklore" or "folkloric medicine", constitutes an important part of the medical practices from prehistoric times to the present.

Folk medicine practices, which are commonly described as "folk medicine" in our society, are medicine and healing knowledge of ancient times. It consists of experiences, beliefs, methods and practices that are passed down from generation to generation through oral culture. Folk medicine practices, which we can describe as the intertwining of magic, religion and medicine, are still practiced among today's society.

One of the many diseases that are the subject of folk medicine in our country is the discomfort which is believed to manifest itself with pain and aches in some parts of the body and is called "yel (wind)" among the people. This article focuses on the material culture element called "Yel (wind) bracelet" which is used for healing "yel (wind)" disease in

* Sanat Tarihçi-Halk Kültürü Araştırmacısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı-Antalya, mahmut.davulcu@ktb.gov.tr, ORCID: 0000-0002-4686-7991

and around Antalya and aims to examine this cultural element in line with the findings in the field studies. The “yel” bracelet, which is made of copper material and is a part of the cultural heritage of the region, is a handicraft product besides being an item used for healing purposes.

The topic of “yel” concept and “yel” disease which is quite complex and constitutes the cultural and historical background of yel bracelet is examined in the first part of the article with a detailed literature review and explained with examples from Turkey.

Keywords: Antalya, folklore, folk medicine, “yel” bracelet.

Giriş

Saha çalışmaları bir araştırmacı için yalnızca bilgi ve bulgu kaynağı değil aynı zamanda bir öğretmen ve kılavuzdur. Saha çalışmalarındaki tesadüfi karşılaşmalar araştırmacıya ne kadar az şey bildiğini hatırlatır ve bazen yeni konulara kapı aralar.

Bu makalenin esas çıkış noktasını teşkil eden “yel bileziği” ile ilk karşılaşmam ve konuya dair ilk tespitlerim, 2014 yılında Antalya’nın Döşemealtı ilçesine bağlı Kovanlık Mahallesi’nde gerçekleştirdiğim halı dokumacılığı konulu saha çalışmasına dayanır. Döşemealtı halısı dokuyan Yörük kadınının, kolundaki sarı bileziği mütemediyen dirseğine doğru sıkıştırması dikkatimi çekmiş, bunun hikmetini sormam üzerine aldığım cevapla küçük bir kişisel “keşif” yapmışım. İlerleyen zamanlarda ise yel bileziğinin yaygın kullanımını gözlemledim ve konuya ilişkin verileri tespit edip toparlamaya başladım.

İnsan hayatında beslenme ve barınma kadar sağlık da önemli bir yer tutar. İnsanoğlunun sağlıklı kalma çabası, tıp uygulamalarının da doğuşunu sağlamıştır. Tarih öncesi çağlardan günümüze kadar meydana getirilen tıp uygulamalarının önemli bir parçasını “geleneksel tıp”, “halk hekimliği”, “tıbbî folklor” ya da “folklorik tıp” olarak da adlandırılan halk tıbbi oluşturmaktadır.

Don Yoder (2009: 398), halk tıbbını halkın arasında görülen hastalıklara uygulanan iyileştirme metotlarının tümü ile hastalıklar üzerine geleneksel görüşlerin bütünü olarak tanımlar. Yaygın bir şekilde “kocakarı ilacı” olarak da nitelendirilen halk tıbbi uygulamalarının kadim zamanların tababet ve sağaltma bilgisi olduğunu unutmamak gerekmektedir. Halk tıbbı, büyü¹, din ve tıbbin içiçe geçmiş hali olarak nitelenebilir. Yapılan çalışmalar halkın hastalıklardan korunmak ve tedavi olmak amacıyla doğal çevresindeki her türlü maddi ve manevi unsuru kullandığını göstermektedir (Savran, 1998:342).

Türk kültüründe halk tıbbının maddî sağaltımlardan çok ve genellikle maddî sağaltımlara sinmiş biçimde büyü ve sihre dayanmasının nedeni Türklerin İslâm öncesi inançlarından Şamanlık ile ilişkilendirilmekte, Türklerin geçmiş inanç sistemlerine ait unsurların bir biçimde günümüzde de yaşıyor olmasına bağlanmaktadır (Temizsoylu, 2012:22). Bilindiği üzere Şamanlıkta hastalıklara sebep olan etkenler olarak tanrılar, kötü ruhlar ve iyeler görülür. Kötü ruhların vücuttan çıkarılması için çeşitli dualar okuyan ve ritüeller uygulayan Şamanlar ise sağaltım sağlayıcı bir role sahiptir (Gömeç 2003: 90). Kübra Yıldız Altın (2019), Eski Türk inançlarındaki hastalık yapan kötü ruhların dini ve kültürel değişimler sonucu hastalık adı olarak veya olumsuz anlamda günümüzde de yaşatıldığını yazar.

Türk halk tıbbının kaynakları arasında İslam öncesi inanç, inanış ve uygulamaların yeri olduğu muhakkaktır. Zira, bu tedavi yöntemleri eski ve orta dönem Türk/Doğu tıbbına ait yazılı metinlerdeki yöntemlerle büyük benzerlikler göstermektedir (Yaylagül, 2014:49).

1. Araştırma Tekniği ve Yöntem

Makale betimsel bir çalışma olup esas olarak Antalya ve çevresinde “yel bileziği” olarak tanınan ve yörede sağaltım amacıyla kullanılan maddi kültür ögesini halkbilimsel bakış açısı ile incelemeyi ve ortaya koymayı amaçlamaktadır.

İki ana bölümden müteşekkil olan makale metninin ilk bölümünde yel bileziğinin kültürel ve tarihsel arka planını oluşturan ve oldukça karmaşık bir konu olan “yel” kavramı ile “yel hastalığı” oldukça tafsilatlı bir literatür taraması yardımıyla irdelenmiş ve Türkiye’den örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise yel bileziği, kültürel ve geleneksel boyutuyla irdelenmiştir. Yel bileziğinin Antalya yöresinde kullanımına ilişkin bilgi ve bulgular 2014-2021 yılları arasında Antalya halk kültürünün derlenmesi amacıyla gerçekleştirdiğimiz saha

araştırmalarındaki çeşitli tespitlerimize dayanmaktadır. Kaynak kişilerimizle yaptığımız görüşmelerde bölge halkının yel bileziğini nasıl ve niçin kullandığı, nereden temin ettiği gibi sorulara cevap aradık.

Literatür kaynaklarında “yel” inancı ve hastalığına ilişkin çeşitli bilgilere erişmek mümkünse de yel bileziğini gerek maddi kültür ögesi ve gerekse halk tıbbı uygulaması olarak konu edinen akademik bir yayına tesadüf etmedik. Bu durum çalışmamızın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

2. Kültürümüzde “Yel” Kavramı ve Yel Hastalığı

Gerek yel hastalığı ve gerekse yel bileziğinin kültürel ve tarihsel arka planını oluşturan “yel” kavramı zannedildiğinin aksine oldukça karmaşık bir konudur. Türkçenin bütün kadim metinlerinde karşımıza çıkan bu kavram ve inanış, tarihsel süreç içerisinde bir hayli bulanıklaşmıştır. Bundan dolayı kelimenin çeşitli sözlük ve metinlerdeki anlam ve kullanımı ile halk tıbbında ve halk veterinerliğinde yel hastalığına ilişkin çeşitli tedavi yöntemlerini -literatürdeki bilgileri bir araya getirerek- başlıklar halinde ele alacağız.

2.1. “Yel” Kelimesinin Anlamı

Günümüz Türkiye Türkçesi’nde “yel” kelimesi üç farklı anlama sahiptir: 1)Rüzgâr. 2) Romatizma ağrısı. 3) Kalın bağırsaktaki gaz. (Anonim, 2011:1615). Halk Ağzından Derleme Sözlüğü’nde ise “rüzgâr”ın yanı sıra ağrı, sızı ve romatizma anlamı ile karşımıza çıkar.² Yel kelimesi bazı modern Türk lehçelerinde şu şekillerde görülmektedir: Tkm“yel”, Tat “cil”, Bşk“yil”ve “cil”, Kzk“jel”, Krg“cel”, Alt “yel”, Tar “yel”, Şor “çel”, Çuv“sil”vb (Eren, 1999: 43).

Bahaeddin Ögel (1995, 308), “yel” sözcüğünün Eski Türkçe’de dört anlamı olduğunu zikreder: 1) Rüzgâr 2) Hava 3) Gök gürlemesi ve yıldırım 4) Kötü ruhlar ve cinler. Sir Gerard Clauson’un (1972: 916) etimolojik sözlüğünde ise “rüzgâr” anlamında yer almış ve ayrıca kötü ruhlarla da ilişkilendirilmiştir. “Yel” kelimesi ile “al” kelimesi arasında yakın ilişki bulunduğu, morfonolojik açıdan “Yel-Yil” ve “Yal-AI” kelimelerinin aynı kökten olduğunu söyleyen çalışmalar vardır (Beydili, 2004: 600-601, 610).

Türkçe’nin en eski kaynaklarından olan Divan-ü Lûgat’it-Türk (DLT)’te “yel” kelimesi “rüzgâr” ve “cin” manasıyla yer alır (DLT III: 144). DLT’deki ifadeler yelin kötü ruh taşıyıcısı veya kötü ruhun bizzat kendisi olduğuna işaret eder (User, 2012: 94). DLT’de kullanılan “Erkeç eti em bolureçkü eti yel bolur/Erkeç eti ilaç olur, keçi eti yel olur.”(DLT I:95) atasözü keçi eti ile hastalık arasında bağlantı kurar. XI. yüzyılda Yusuf Has Hacip tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig’de “yel” sözcüğü, "rüzgâr, ejderha ve cin" manalarında kullanılmıştır. Bu eserde yer alan bazı pasajlar³ yelden kaynaklanan hastalıkların efsuncular tarafından, okuyarak tedavi edildiğini ortaya koyar (İnan, 1976: 211; İnan, 1986 :73). Gerek DLT ve gerekse Kutadgu Bilig, “yel” kelimesinin çeşitli hastalıklarla ilişkilendirilmesinin XI. yüzyıla kadar geri gittiğini göstermektedir. Tarama Sözlüğü’nde yer alan ve XIV-XVI. yüzyıl kaynaklarında geçen “yel ağrısı” tabiri “romatizma ağrısı”; “yel tutmak” tabiri “ağrımak”; “yel çalmak” tabiri ise “yel çarpmak, soğuk vurmak, rüzgâr dokunmak” anlamında kullanılmıştır.⁴

“Yel kelimesinin bir hastalık ismi olarak eski Türk tababet metinlerinde de yer bulduğunu görmekteyiz. Eski Uygur tıp metinlerinde ağrı ve çeşitli hastalıklara neden olan etkenlerden birisi de “yel” ya da “yil”dir (Gürkan, 2010: 25, 34, 42, 44, 45, 48, 60, 61, 63, 79, 80; Çelik, 2012: 302, 304, 307, 310, 340, 369). Uygur tıp kitaplarında karşımıza çıkan “yilig” “yel hastalığı”, “ağız yel” ise “ağız iltihabı” anlamında kullanılmıştır⁵ (Batmaz, 2013: 39). Eski Uygur tıbbında da Hint tıbbında *tridosha* olarak geçen üç *hilt*, yani yel (*vata*), safra (*pitta*) ve balgam (*kaphta*) arasındaki

denge bozulması hastalıklarının oluşmasındaki başlıca etken olarak gösterilmektedir. Sözü edilen üç hilt (yel, safra ve balgam) arasında, yel’e diğerlerinden daha çok önem verilmiştir (Gürkan, 2010: 180).XII. yüzyılda Farsça kaleme alınan “Tuhfetü’l- mülk fi’lbâh” adlı tıp kitabının XV. yüzyıl Türkçe tercümesi olan “Tabîbnâme” isimli eserde de yel hastalığı ve tedavisi birçok yerde zikredilir (Eroğlu, 2018: 50, 59, 60, 64, 69, 78).

Türkler rüzgârın büyü bir güç ve bir ruh olduğuna, hastalık yarattığına inanmışlardır (User, 2012: 94). Ayrıca hastalık yapan bazı kötü ruhların rüzgarda yaşadığına dair bir inanış da bulunmaktadır(Yıldız Altın, 2019: 174). Sadettin Buluç’a göre (1971, 327), Türkçede “yel” kelimesinin “cin, salgın hastalık” gibi anlamlara gelmesi de bundandır. A. Rona-Tas ve Berta, DLT’deki“anıg yeli kuclug”“onun yeli güçlü” (III: 161) ibaresinin, Ortacağ bilim kitaplarında kurulan “beden rüzgârı” ve “yaşamsal devinim” denkliği ile örtüştüğünü; daha sonra bu “beden rüzgârı”nın olumsuz çağrışımlar kazandığını (“çok fazla rüzgâr”, “yel değmesi”, “şeytani güçler” ve “ofke”), “yelpi”ve “yelpig” türevlerinin bu semantik değişimleri açıkça gösterdiği tespitinde bulunur (Rona-Tas ve Berta 2011: 416’dan aktaran User, 2012: 94). Başkurtça’da “yel hugıla”, “yel değıyor” şeklinde bir deyim bulunmaktadır. Ayrıca geleneksel Başkurt etiolojisinde gün batarken yağmurla karışık esen rüzgâr hastalığa neden olabilmektedir. Gene Başkurtlarda “yelpev” adlı hastalık yapan bir cin vardır. Bu demonik varlığın genellikle ılık esen rüzgârlarla geldiğine inanılmaktadır (Torma ve Hisamitdinova, 2008: 91; Yıldız Altın, 2019: 174).“Yel” kelimesinin “rüzgar” anlamı ile olan ilgisinin zahiri olarak değerlendirilebileceği de söylenmektedir (Beydili, 2004: 610). Bununla birlikte günümüzde bile rüzgârların hastalık yapabildiğine dair inanışlar bulunmaktadır.⁶

Şamanlığa göre ölen Şamanların ruhları⁷ doğada serbest şekilde gezinen bir yele (rüzgar) dönüşür ve “yel salgın”⁸ adı verilir (Potapov, 2012: 80). Altay Şamanlığında karşımıza çıkan “Yelbi”, Şamanların ruhlarıyla ilişkilerini sağlayan mistik bir gücün adıdır. Bu “Yelbi”, insanların vücuduna yerleşerek onları normal bir insan halinden çıkarıp, geleceğin şamanına dönüştürür. “Yelbi” gücünü Altay şamanlarına veren ise Ülgen’in kızlarıdır. Altaylıların kutsal saydıkları Abu Kaan dağının kızları “Yelbis” adını taşır (Beydili, 2004: 609).

Yaşar Kalafat (2004: 47, 94), Şamanist inançlardaki “yal” inancını “cin, cinin çıkardığı rüzgar, aryalpindi, insana cin rüzgarı çarptı yani cin musallat oldu” şeklinde açıklamakta ve Anadolu Türklüğü ağırlıklı olmak üzere incelediği bölgelerde “yel, yele gelmiş, yel değmiş, yel girmiş” şeklindeki hastalık türleri için halkın “cinli tabirini” kullandığını belirtmektedir. Şamanlıkta yel, rüzgâr ve benzerleri de ruhtur. Karanlık olup güneş battıktan sonra, insanların başları muhakkak örtülmelidir. Bu ruhlar çarpacakları zaman ilkin kafayı çarparlar. Kadın, erkek muhakkak başları, saçları örtülerek yel rüzgâr iyesinin zararından korunmalıdır.

Yel kavramı Türk mitolojisinde de yer bulmuştur. Türk mitolojisindeki “Yel Baba” isimli varlık kaosu, başlangıcı sembolize eder ve işlevi yel estirmenin yanı sıra havayı karıştırmak ve kasırğa yaratmaktır. Zaman zaman “Yel Anası” olarak da adlandırılan “Yel Baba” kozmik düzenin oluşumuna eşlik etmiş rüzgârın simgesidir. Yer ile suyun oluşturduklarını bozan “Yel Baba”, yer ve su güçlerinin karşısında olan bir varlık olarak yer alır. Çeşitli Türk topluluklarında farklı isimlerle karşımıza çıkan “Yel Baba” inancı Azerbaycan Türkleri arasında günümüzde de varlığını canlı bir biçimde sürdürmektedir (Esirgen, 2014: 119-120). Azerbaycan Türklerinde “Yel Baba”, rüzgârları estiren mitolojik bir varlıktır (Beydili, 2004: 608). Hakas halk kültüründe benzer bir şekilde “ŞilEezi” adında bir rüzgar iyesine rastlanır (Beydili, 2004: 608).

İç Asya Türklerinin hikaye, destan ve efsanelerinde “yel” inancı ile ilişkisi açık olan bazı mitolojik yaratıklara rastlanır. Altay hikâyelerinde “Calmaus”, Çuvaşlarda “Yelmeves”, Karacay-Balkarlarda “Celmauz”, Kazaklar ve Karakalpaklarda “Jalmauz”, Kırgızlarda

“Jelmogus/Jalmooz”, Nogaylarda “Yelmavız”, Tatarlarda “Yalmavız”, Sibiryâ Tatarlarında “Yılmagus” olarak tanınan ve bir tür ejderha, kötü dev olarak tasvir edilen, kara güçleri temsil ederek karşımıza çıkan, insan eti yiyen ve insan kanı içen mitolojik yaratık da “yel” kavramı ile ilintilidir. Bu kötü huylu mitolojik motif, çoğu zaman boynuzlu betimlenir ve zaman zaman bir “Yeraltı Ruhü” olarak da anlamlandırılır (Süleyman, 2002: 380; Beydili, 2004: 277-279). Wilhelm Radloff tarafından tespit edilen ve Altay ve Teleüt Türklerinin inanç ve hikâyelerinde “Yilbegen/Yelbegen/Jilbegen/Çelbegen” ve Hakaslarda ise “Cilbigen” şeklinde adlandırılan varlık ise insan yiyen, korkunç bir yaratıktır (İnan, 1976: 135). İnsan şeklindeki çok büyük bir varlık olan “Yelbegen” üç, yedi veya oniki başlıdır ve siyah veya sarı renklidir (Beydilli, 2004: 617-618). Altay Türklerine göre ay tutulması “Yelbegen” adı verilen canavarın ayı yemesinden ileri gelir (Buluç, 1971: 320). Uygur Türkçesinde “yedi başlı cadı, hortlak” anlamına gelen “Yelmüngüs” kelimesi bulunmaktadır ve her türlü hastalığın nedeni olarak görülür. Bu varlık ancak Şaman yardımıyla bedenden atılabilir (Beydili 2004: 278).

“Yel” kelimesi Kutadgu Bilig, Yunus Emre Divanı ve Garibname gibi bazı Türkçe metinlerde, Anâsır-ı erba’a adı verilen, klasik felsefede evrendeki her şeyi meydana getirdiğine inanılan ve genellikle toprak, su, hava ve ateşten ibaret olan dört unsurdan birisi olarak zikredilir.⁹

2.2. Türk Halk Tıbbında “Yel” Hastalığı ve Tedavisine Dair Bazı Uygulamalar

Halk tıbbı açısından “yel”, insan vücudunu saran bir gücün orada ağrı, sızı ve hastalık yaratmasıdır. Literatür kaynakları Türkiye’nin farklı yörelerinde “yel” rahatsızlığına karşı uygulanan birçok tedavi yöntemi ve pratik olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca gene “yel” ile ilişkilendirebileceğimiz su kaynağı, ocak, mağara, türbe ve ziyaretgâhların da mevcut olduğu görülür. Halk tıbbımızda yele karşı uygulanan çeşitli pratikler aşağıda verilmiştir.

Adana yöresinde romatizma ağrıları ya da cereyanda kalındığında vücutta oluşan ağrı ve sızılar halk arasında “yel girmesi” (ya da yilancık olarak) adlandırılır ve ağrıyan yerlerde bıçak/makas gezdirerek ve çeşitli dualar okunarak tedavi edilmeye çalışılır (Özgen, 2007: 38, 60).

Adıyaman’ın Musalla Mahallesi’nde bulunan “Yel Baba Türbesi” yel hastalığı olan insanlar tarafından şifa amaçlı olarak ziyaret edilmektedir.¹⁰

Antalya’nın Korkuteli ilçesinde kapı ya da pencere gibi hava akımının çok olduğu yerlerde duran kişilerde görülen ve kas üşütmesi şeklindeki bir rahatsızlık olarak tarif edilen “yel” hastalığının tedavisi için ısırğan otu ilave edilerek kaynatılmış suya biraz limon, biraz da arı zeytinyağı karıştırılır ve ağırlı bölgelere sürülür (Gönenç, 2011: 54). Manavgat’ın Beşkonak Mahallesi sınırları içerisinde “Yel Suyu Mağarası” olarak bilinen bir mağara bulunur (Şimşek, 2013: 248). Bu mağaradan çıkan suyun sarılık hastalığına iyi geldiğine inanılır (Merdin, 2016: 118). Alanya’da yel hastalığına tutulan kişiler Dereköy Yürek mevkiinde bir çınar ağacının altında bulunan “Yel suyu” ile ağırlı yerlerini yıkar. Yıkama işleminden önce iki rekat namaz kılan hasta, uzuvlarını yıkadıktan sonra oradaki çınar ağacının dallarına bez parçası bağlar ve oraya arılık bırakır (Gönüllü, 1996: 51; Santur, 2017: 309). Alanya’da yel hastalığına karşı uygulanan yaygın tedavi yöntemlerinden birisi de deve tüyü sarmaktır¹¹ (Davulcu, 2018: 141). Alanya yöresinde nazardan ileri gelen ve vücudun çeşitli yerlerinin şişmesi, uyuşması, ağrması ve kızarmasına neden olan “kızılyel” hastalığının tedavisi “Kızılyel” ocağında hasta kişinin kırmızı bir örtünün altına uzanması ve demir bir nesnenin vücuduna bastırılması ile gerçekleştirilir. Bu sırada ocaklı kişi dualar okur (Kasapoğlu, 2020: 116). Alanya ve Gazipaşa yöresinde “Yel otu” ceviz kabuğunun içine konularak ağrıyan dize tedavi amacıyla sarılır (Yıldırım, 2015: 74). Gazipaşa yöresinde “yel bağlama” adı verilen geleneksel bir uygulama vardır. Buna göre ocaklı kişi tarafından, hastanın kol ve bacaklardaki ağrıların geçmesi için el ve ayak bileklerine okunarak iplik bağlanır ve üç düğüm atılır

(Görgülü, 2013: 325; Kasapoğlu, 2020: 125-126). Gazipaşa İlçesi Ilıcaköy Mahallesi’nde bulunan ve “Yel suyu” adı verilen çeşmeden akan suyun kol, baş, diş ağrısı gibi sıkıntıların yanı sıra uyuza karşı da iyi geldiğine inanılır (Merdin, 2016: 100). Gazipaşa’nın Karalar Mahallesi Hüseyinli Mevkisinde bulunan “Yel suyu” mide ağrısı ve iştahsızlıktan şikâyet edenler tarafından ziyaret edilerek tedavi amacıyla bu sudan içilmektedir (Kasapoğlu, 2020: 145).

Fotoğraf-1: Deve tüyü (Antalya-Döşemealtı)

Balıkesir yöresinde “yel sökme” adı verilen geleneksel bir uygulama bulunmaktadır. Bazı çocukların ağlama sebebinin “yel ağrısı” olduğu düşünülür ve yel sökmek amacıyla çörek otu ve hindistancevizi kavrulur, anason ve zeytinyağı ile karıştırılarak macun haline getirilir, bu macundan çocuğa sabah akşam birer parça yedirilir (Yaşar, 2008: 205).

Denizli yöresinde bulunan “Yel bağlama” ocağında hastanın ağrıyan bölgesine ocaklı kişi eliyle temas eder, bu esnada dualar okuyan ocaklı kişi hastalığı kendisine çeker, daha sonra toprağa temas ederek hastalığı toprağa aktarır. Başka bir uygulama ocaklının dualar okuyarak demir bir bıçağın tersiyle ağrıyan yere yavaşça vurmasıdır. Bir başkasında ise ağrıyan yer ocaklının tükürüğüyle ovalanır ve bu esnada dualar okunur (Öngel, 1997: 51).

Elazığ Değirmenönü Köyünde bulunan “Yel Pınarı”nın suyu tedavi amacıyla içilir ve bu su ile yıkanılır (Santur, 2017: 309).

Isparta yöresinde bir kimseye yel girer, sızı veya vücudunda bir kırıklık olursa sağaltım amacıyla ocaklı elindeki bıçak ya da demir aleti hastanın vücuduna değdirerek okuma yapar (Anonim, 1998: 20-21).

Kars ilinde bulunan Hayrani Baba Ocağı, yörede “Yel ocağı” olarak da adlandırılır (Öncül, 2012: 416).

Kırşehir yöresinde yele karşı “Yel bağlama” uygulaması gerçekleştirilir. Ocaklı kişi tarafından çeşitli dualar okuyarak gerçekleştirilen bu işlem sırasında okunan her duadan sonra yorgan ipine bir düğüm atılır, bu ip ağrıyan yere bağlanır, çürüyünce ip kendiliğinden düşer (Esirgen, 2014: 143). Gene Kırşehir yöresinde yel (romatizma) ağrısının geçmesi için Cambaz Pir tarafından dikildiğine inanılan ve mezarının yanında bulunan ağaca çaput bağlanır (Güzel, 2017: 2574).

Kütahya yöresinde romatizma ağrılarının tedavi edildiği “Yel kesme” ocağında kiremit, su ile ıslatılarak bıçak yardımı ile kazınır. Kazıma sonucu oluşan kiremit tozları dizlerin ağrıyan yerlerine sürülür. Ocaklı bir bardak su getirir ve bu suyun yarısını hastaya içirir diğer yarısını ise hastalık eşikten çıkıp gitsin diye kapıdan dışarıya döker (Baysan, 2017: 1864).

Fotoğraf-2: Yel tedavisi amacıyla kullanılan yel otu¹²

Malatya’da özellikle romatizmalı hastalar “Yel ağacı” olarak bilinen ağacı ziyaret edip, ağacın altındaki toprağı vücutlarına sürerler (Santur, 2017: 309). Arguvan İlçesi İsa Köyü, yörede “Yel ocağı” olarak tanınır (Güleş, 2018: 15, 125).

Manisa’da yele tutulan kişi ocağa götürülür, ocak veya ocaktan el alan kişi bir yandan okuyup üfler bir yandan da bıçak basar. Bu eylem üç kere tekrarlanır, eğer hastalık geçmezse hastanın kanı akıtılır (Gümüş, 2019: 24). Gene Manisa’da romatizma hastası olanlar için “yel otu” ezilir ve ağrıyan yere sürülür (Santur, 2017: 309).

Mersin ili Anamur ilçesi Kaladıran Köyü Muslu Damı mevkiinde bulunan “Yel suyu” adlı kaynak dizlerinde ağrısı ve sızısı olan, ağzında yara çıkan kişiler tarafından ziyaret edilir. Bu sudan şifa amaçlı olarak içilir ve ayrıca eve götürülüp banyo yapılır. Anamur İlçesi Melleç Köyü Çukurcak mevkiinde bulunan “Yel suyu” ise çocuğı olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilir. Suyun olduğu yerde tavuk kesilir (Çağlar, 2020: 432-433).

Muğla yöresi halk tıbbında ortopedik rahatsızlıklardan birisi “yel kireçlenme” olarak adlandırılır (Görgen Satır, 1994: 124). Bu yörede “yel” ve romatizmayı sağaltmak amacıyla “ırıklama” adı verilen bir işlem yapılır, buna göre ağrıyan yer üzerinde makasla çöp kesme işlemi gerçekleştirilir (Boratav, 1994: 117).

Sivas’ta yele tutulan hastaya “yel kitabı” okunur (Aşkun, 2006: 60). Sivas-Divriği’de ağrısı, sızısı olanlar, “Yel ocağı”nda bulunan bir direğe sürünürler ve oradan aldıkları kül ve toprağı çamur yaparak, vücutlarına sürerler (Santur, 2017: 309).

Tunceli-Ovacık’ta ağrı, sızı ve romatizmaya karşı “Yel Baba Ziyareti”adı verilen ziyaretgaha gidilir. Buraya gelen hastalar yere yatarlar, bazıları bir gece burada kalır (Konak ve Aktar, 2009: 160).

“Yel” kelimesi Türkiye topraklarının dışında Kafkasya ve Türkistan coğrafyasında da hastalık anlamıyla karşımıza çıkar. Karaçay-Malkarlar arasında romatizma hastalığının adı “celavruv” (rüzgâr/yel hastalığı), Kumuk Türklerinde ise “yel avruv” şeklinde geçer (Yıldız Altun, 2019: 174). Azerbaycan Türklerinde “yel” hastalığı zamanı deve yününden dokunmuş çoraplar giymek şifalı sayılır (Esger, 2016: 640). “Yel ocağı” tabiri Türkistan coğrafyasında da karşımıza çıkan bir olgudur (Karadağ, 2017: 29). Modern Uygur halk tıbbında da “yel” hastalığına ilişkin bir çok uygulama olduğu görülür. Küçük çocuklar sürekli ağlayıp hırçınlaşır, huysuzlaşırsa bunun “yel değmesi” veya “kötü nesne-cin çarpması” olduğu düşünülerek mollalara veya büvilere okutulur. Bu işlem “köçürüş (ruh geçirme)” olarak adlandırılır ve tedavisi şu şekildedir: Sembolik olarak çocuk

kızsa kız, erkekse erkek kukla yapılır, bir örtü ve kullanılmamış küçük tabak hazırlanır, yedi evden ekmek alınır. Molla veya büvi çocuğa efsun okuduktan sonra, ekmek okunup çocuğun başından ayağına kadar yedi kez “köçköç” denilip döndürülür, sonra gece yarısı kukla kimsenin görmeyeceği şekilde yol kenarına oturtulur, örtü önüne serilir ve örtünün üstüne okunan yedi ekmek konulur. Bu nesnelere koyan kişi, arkasına bakmadan eve gelir. Bazı yerlerde yedi evden un alınıp “süyük aş” hazırlanır. Aş hazırlanınca “süyük aş” çocuğun çıplak bedenine sürülür. Bu aşta da “avak aş” denilmektedir. Uygurlarda eli, kolu, beli ağrıyan ve birden sancılanan hastalar, tedavi olmak için kasideci adı veren şifacılar gider. Kasidecinin teşhislerinden biri de “yel” değmesidir. Tedavisi okuma yapılması ve kan akıtılmasıdır. Küçük çocukların doğuştan gözü zayıf olup giderek bu rahatsızlık artar veya şaşılırsa bu durum “yel değmesi” olarak düşünülür. Gözdeki cinleri kovma amacıyla Mollalara ve dahanlara okutulur. Uygurlar “yel değmesini” engellemek için “ateş çevirme” adı verilen bir işlem yapar (Öger ve Gönel, 2011: 241, 244-246).

2.3. Türk Halk Veterinerliğinde Yel Hastalığı ve Tedavisine Dair Bazı Uygulamalar

Yel hastalığı, evcil hayvanlarda da görüldüğüne inanılması nedeniyle halk veterinerliğinin de konusudur.

Develerde “yel girmesi”nin topallığa yol açtığına inanılır. Bu hastalığa yakalandığı düşünülen deve sıcak tutulmaya çalışılır. Antalya’nın Gazipaşa İlçesi Karalar Mahallesi Hüseyinli mevkiinde yer alan ve şifalı olduğu düşünülen “Yel suyu”, yel girmesi adı verilen rahatsızlığa karşı ziyaret edilir. Yel girmesinin musallat olduğu develere bu sudan içirilince ve yıkanınca şifa olacağına inanılmaktadır (Merdin, 2016: 106, 109; Davulcu, 2020: 246).

Yel hastalığı keçilerde görülen bazı hastalıklarla da ilişkilendirilir.¹³ Buna göre yele yakalanan hayvanın ön ve arka ayakları sürekli topallar ve ayağına sarı su toplanır ve daha sonra keçinin sütü azalır. Bu hastalığa yakalanan hayvana Antalya’dan Anamas Yaylasına çıkan Yörükler, yavşan otunu kurutarak tuzla karıştırıp yedirirler. Antalya’nın Gazipaşa yöresinde “yel” hastalığından dolayı keçilerin sütünün kesildiği, dizlerinin şiştiği, gözlerinde görme bozuklukları başladığına inanılır. Hasta hayvanın bacaklarına ve vücuduna Gevinne Köyünden getirilen yel suyu, üç gün süre ile sürülür. Ayrıca hayvanın bacakları katran ile ovulur. Yel suyunun alındığı yere ise arılık bırakılır (Uysal, 2008:183).

Erzurum’un Tortum ilçesi ve çevresinde 6 Mayıs günü “Süt Mayıs” olarak adlandırılır ve o gün kuzular emzirilmez. Emzirildiği takdirde “yel tutar” denir ve kuzuların arka ayaklarının kısmi ve geçici felç olacağına inanılır (Uca, 2007: 264).

Isparta yöresinde Yörükler sürülerinden bir hayvan yel hastalığına kapılır, hayvanın sütü olmaz ve ayağı da topallarsa onu deliktaşlardan ve itikat ağacının deliklerinin içinden geçirirler. Daha sonra ise bütün sürünün bahsedilen yerlerden geçmesi gerekir (Tuztaş, 2005: 145-146).

Mersin ili Anamur ilçesi Kaladıran Köyü Muslu Damı mevkiinde bulunan “Yel suyu” yel hastalığı ile ilişkilidir. Davar topallayarak yürürse, sütü az olursa birbirini takip eden üç Pazar günü, sabah erkenden yel suyuna gidilir, yel suyu davarın üzerine serpilir. Anamur İlçesi Melleç Köyü Çukurcak mevkiinde bulunan “yel suyu” ise davara sızı olduğu zaman davarın üzerine kaynaktan alınan suyun serpilmesiyle işlev kazandırılmıştır (Çağlar, 2020: 432-433).

Muğla-Fethiye Yörükleri, yel hastalığına yakalanan, yani ön ve arka ayakları topallayan, ayaklarına su toplanan keçileri iyileştirmek amacıyla hayvanı sıcak yerde tutar, porsuk eti, kurt ciğeri ve yılan bıçağı otunun kökünü kaynatıp suyunu hayvana içirirler (Seyirci, 2000: 189).

3.Bakır ve Bileziğin Halk Tıbbında Sağlık Amacıyla Kullanımı

Yel bileziğinin imal edildiği hammadde ile bilezik olarak yerine getirdiği işlevin bu objenin halk tıbbındaki dinsel-büyüsel fonksiyonunu açıklamak amacıyla kullanılabilir veriler içerdiğini düşünmekteyiz. Bu düşünceden hareketle bileziğin ve bakırın halk tıbbındaki işlevi ve kullanımına dair çeşitli bilgileri derleyerek bu başlık altında ele aldık.

3.1.Bilezik ve Halk Tıbbında Tedavi Ediciliğine Dair Uygulamalar

Bilezik bileğe takılan, altın, gümüş, tunç, demir ve bakır gibi çeşitli madenler; taşlar ve ayrıca cam, kemik, boynuz, fildişi, ahşap, hayvan derisi gibi organik malzemelerden yapılmış olan halka biçiminde objelerdir. İlkçağlardan günümüze en önemli işlevi güzel görünme ve süslenme olan bilezikler aynı zamanda bir statü ve zenginlik göstergesidir. Ritüelistik eşya (sunu, tılsım, büyü, uğur) ve mezar hediyesi işlevlerinin yanı sıra yaygın bir şekilde tasarruf ve birikim aracı olarak da kullanılır. Bu bağlamda bilezik çok katmanlı kültürel bir nesnedir. Form¹⁴, malzeme, yapım tekniği ve bezeme açısından son derece zengin bir çeşitlilik gösteren kültürel objeler olan bilezikler tarih içerisinde kadınlar tarafından olduğu kadar erkekler tarafından da kullanılmıştır. İnsanların bilezik ve benzeri süsleme gereçleri kullanmaları Paleolitik Döneme kadar geri gitmektedir¹⁵ (Evecen ve Beydiz, 2018: 318-319, 320).

Türkçe bir kelime olan “bilezik”, Divan-ü Lûgat’it-Türk’te “bilezük” şeklinde ve günümüzdeki anlamı ile karşımıza çıkar (DLT I: 518; DLT II: 82). Kültürümüzdeki birçok işlevinin yanı sıra bileziğin sağlık amacıyla kullanıldığını da görmekteyiz. Örnek vermek gerekirse Adana yöresinde ise strese karşı bakır bilezik takılır (Özgen, 2007: 33). Antalya yöresinde çeşitli nedenlerden dolayı devamlı düşük yapan kadınlar, içinde Mehmet isimli bir insanın yaşadığı 7 ayrı evden 7 inşaat çivisi çıkartıp cuma selası verildikten sonra demirciye getirmekte, demirci de bu çivileri eriterek bilezik yapmakta, kadın bunun karşılığında demirciye sembolik bir para vermektedir. Bileziği takan kadının çocuk sahibi olacağına inanılmaktadır (Davulcu, 2015: 33). Bulgaristan Türklerinde çocuğu olmayan kadına yedi evden demir toplayıp, demirciye bilezik yaptırırılar. Kadın bu bileziği, çocuğu oluncaya kadar taşır (Tacemen, 1995:143). Ahıska Türklerinde kısır kadınlar yedi evden toplanmış demir eşyaları eritip, bilezik yapıp takar (Hacili, 1992: 95-99).Manisa yöresinde sarılık olan çocuk, içinde altın bilezik bulunan kaynamış su ile yıkanır (Santur, 2017: 307).

Bazı Türk destanlarında bilezik ve benzeri objelere büyü gücü atfedilir. “Arı-Haan” destanında büyü nesnelere sağlık yeteneğine sahip olan Aldın Noyun ağabeyi Han Hülük’ü, önce efsunladığı bilezik ile diriltmeye çalışır, başarılı olamayınca gümüş yüzüğü efsunlayarak ağabeyini diriltir (Ergun ve Aça 2005: 220).

3.2. Bakır Madeni ve Halk Tıbbında Tedavi Ediciliğine Dair Uygulamalar

Bakır, simgesi *Cu* olan, doğada hem doğal maden, hem de cevher olan kimyasal bir elementtir (Erginsoy, 1978: 11-12). Kırmızımsı bir rengi olan bu maden yüksek çekme ve kırılma dayanıklılığına sahip olması nedeniyle soğuk olarak bile kolayca dövülerek şekil kazandırılabilir. Bakır madeni günümüz Türkiye topraklarında Neolitik Çağdan itibaren kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶

Türkçe bir kelime olan “bakır” kelimesinin yazılı kaynaklardaki en erken kullanımı M.S. 800’lü yıllara ait Yenisey Yazıtlarındadır.¹⁷ Divan-ü Lûgat’it-Türk’te “bakır” şeklinde karşımıza çıkar (DLT I: 360-361). Türk kültür tarihinde en eski bakır örnekleri M.Ö. üçüncü binyılın sonu ile ikinci binyılın başına tarihlenen, Altay dağları Minusinsk bölgesindeki Bateney kasabası yakınlarında Afenesyava kültürüne ait kurganda ele geçirilmiştir (Koçak, 2013: 37).

Altay Şamanizm’inde bazı bakır eşyaların dinsel-büyüsel anlamları bulunmaktadır. “Manyak” adı verilen ve Şaman’ın zırhı olarak tarif ve tasvir edilen elbisesinin önemli parçalarından birisi de bakır çanlardır (Anohin, 2006: 45, 47). Altay Şamanlığında Tanrı Erlik’in oğullarından birisinin adı “Bakır Bilekli Kerey Kaan” dır (Anohin, 2006:6); yeraltı dünyasının sahibi olan ve cadı, sihirbaz ve Şaman kadın olarak betimlenen “ŞemiltayKarı”nın bakır bir gagası vardır (Beydili, 2004: 530); “Markut” kuşunun (Beydili, 2004: 370) ve kötü ruhlardan olan Albıs/Almıs’ın tırnaklarının bakırdan olduğuna inanılır (Şimşek, 2017: 101).Kazak-Kırgızların inançlarında karşımıza çıkan ve albastı ile benzeşen “jeztırnak” isimli yaratığın da el tırnakları bakırdır (Beydili, 2004: 280). Altaylıların “Altın Pırkan” adlı destanında yeraltının dokuzuncu katında yaşayan yedi başlı “Celbegen”, elinde bir değnekle bakır bir kazan tutar (Beydili, 2004: 486).

Halk hekimliğimizde madeni emlerle yapılan sağaltmalar da bulunmaktadır. Cıva, gümüş, altın, bakır, su, maden suyu, taş ve daha birkaç madensel madde olduğu gibi ya da birtakım işlemlerden geçirildikten sonra hastaya em olarak verilir. Örneğin; büyü olduğu inanan taş tozu suda eritilerek hastaya içirilir ya da hasta, değirmenin çark suyu ile yıkanır (Acıpayamlı, 1989: 7).Halk hekimliğimizde sağaltma amacıyla kullanılan madenlerden birisi de bakırdır.¹⁸ Örneğin Samsun yöresinde ağrıyan bölgeye bakır levha sarılır (Santur, 2017: 308). Manisa yöresinde hastanın ağrıyan yerinin üstüne kırmızı bez konur. İçinde köz bulunan bakır tava bu bezin üzerinden üç kere basılır (Santur, 2017: 308). Adana yöresinde ise strese karşı bakır bilezik takılır (Özgen, 2007: 33).

4. Antalya Yöresinde Bir Sağaltım Uygulaması:“Yel Bileziği”

Yel bileziği, Antalya yöresi halk kültüründe kullanımı olan geleneksel bir takıdır.¹⁹ Hammaddesi bakır olan yel bileziğinin geleneksel kullanımı süslenmeden ziyade sağaltım amaçlıdır. Yörede “yel” adı verilen ve vücudun çeşitli bölgelerinde ağrı ve sızılara neden olan rahatsızlığa karşı uygulanan yaygın sağaltım yöntemlerinden birisidir.²⁰ Majik bir tedavi yöntemi olan yel bileziği bilek, el ve kollardaki ağrılara karşı uygulanır. Sözlü kaynaklarımızdan derlediğimiz, konuyu açıklayıcı anlatılardan bazıları şu şekildedir:

“Yel bileziğini, eskiden kollarında sızı oluyodu ya, romatizma, ona takarlardı. Annemin vardı, koluna takardı, on beş gün sonra baksan bilezik göverirdi, bileziğin koluna gelen yeri de göverir. Bakırdandı. O zamanlar romatizmayı bilen mi vardı, yel deniyodu. Yel, sızı.” (K-13).

“Bakırdan yel bileziğini takdın mı kol ağrısına faydalı oluyomuş.” (K-8).

“(Kilim/halı dokuma işi) sızı yapıyo, ağrı yapıyo, yel var kolumda, ondan dakıyom bunu, annemden hatıra. Yel bileziği derler, bakır herhalde. Ona da annesinden kalmış herhalde. Süs için pek takılmaz. Ağrı geçene kadar takılır. Yörükler daha fazla takıyo bunu.”(K-4).

“Bu köyde (Büyükköy) yel bileziği denir. Bunu (kilim) dokurken kolların ağrır, şişer, ondan geçirdin miydi (koluna) bu yeli çeker, yel hastalığını iyileştirir, ağrısını geçirir, onun için takarız. Bakırdır, sadece bakırdan yapılır...Ezeli buralara gelen Çingenlerden alırdık, onlar da dıştan getirirdi, kendileri yapardı. Şimdi Elmalı törenlerine geliyor, Abdal Musa’ya ordanalıyoz. Ezeli oraya da gelirdi. Alırız kolumuza geçiririz, okuruz...Her gün takarız, yatcemizde çıkarırız. Ağrıyan ele takılır. Üstüne süs yaparlar. Genelde benim gibi (halı-kilim) dokuyanlar takar. İş işlerken dakarlar, harmanda orakta kollar şişerse takarlar...Erkekler de dakardı.”(K-5).

“Eskiden beri takılır, ağrın sızın varsa kollarında takarlar, o bakır onun yelini alırmış, alınca da gövermeye başlar tenine. Köy yerine getirir satarlardı.” (K-18).

“...Annem de kullandı. Bakır, bilek ile temas eden bir bilezik. Hatta ben de kullandım. Eskiler metalin temas ettiği yerde bir delik açar oradan ağrı gider derlerdi. Ben yıllar önce takı

olarak annemin bileziğini alıp kullanmışım, ona da birileri vermiş.”(K-14).

“Eskiler yel bileziğini takınca bileğimiz gömgök oluyordu; yel ağrısına, romatizmaya iyi gelirdi derler. Bakır boyuyor ya, yeşilimsi mavimsi gibi, bakır kollarını yeşertince iyi geldiğini düşünüyorlar.” (K-16).

“Burlarda bilenler alıyo, yel varsa, ağrısı sızısı için. Bazısı da süs için alıyo. Korkuteli’nde anca yel için dakarlar. Kadınlar dakar. Atadan, dededen beri dakarlar kollarına.” (K-9).

Yel bileziği ekonomik değeri olmayan, tamamen işlevsel amaçlarla kullanılan kültürel bir objedir. Geçmişte yerel pazarların yanı sıra gezgin satıcıların da (çerçi) yel bileziği satışı yaptığı, bakır ustalarının yanı sıra bazı demir ustalarının da yel bileziği üretimi gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.

Günümüzde ise yel bileziği yerel pazarlardan²¹, takı üreticilerinden²² ve ayrıca internetten temin edilmektedir. Ayrıca kişisel bir eşyadan ziyade bir tedavi yöntemi olarak görülmesi nedeniyle akrabalar, komşular ya da arkadaşlar arasında dolaşımı da söz konusudur. Bu bilezikler genellikle seri üretilmektedir. Seri imalat usulleri ile yel bileziği üreterek piyasaya süren firmalar bulunmaktadır. Hem maliyetinin daha ucuz olması ve hem de yapımının daha kolay olması nedeniyle bakır yerine pirinç (bakır ve çinko alaşımı) malzemenin kullanıldığı da görülmektedir.

Genellikle açık uçlu olarak üretilmiş olan yel bileziklerinin kancalı örnekleri de vardır. Levha şeklindeki ince cidarlı gövde, dövme ya da tel çekme tekniğiyle yassılaştırılarak oluşturulmuştur. İç yüzleri düzdür ve süsleme ihtiva etmez. Dış yüzeyde ise nokta şeklinde ve ayrıca derin çizgilerle (yivlerle) çeşitli bezemeler yapılmıştır. Bunlar genellikle stilize edilmiş geometrik veya bitkisel bezemelerdir ve çelik uçlu kalemlerle kazıma tekniğiyle ya da kalıp-baskı yöntemiyle meydana getirilmiştir.

Fotoğraf-3/4/5: Yel bileziği takan kadın (Antalya-Döşemealtı-2014)

Fotoğraf-6/7/8: Yel bileziği takan kadın (Antalya-Döşemealtı-2017)

Fotoğraf-9: Açık uçlu yel bileziği örneği (Mahmut Davulcu Koleksiyonu)

Fotoğraf-10: Kancalı yel bileziği örneği (Aysun Ç.Davulcu Koleksiyonu)

Fotoğraf-11/12: Pazarda yel bileziği satışı yapan pazarıcı kadın (Muratpaşa İlçesi Yeşilbahçe Mahallesi-2015)

Fotoğraf-13/14: İki Kapılı Han'da üretimi ve satışı yapılan yel bilezikleri (Muratpaşa İlçesi Balbey Mahallesi-2020)

Yel bileziğinin kendisine has bir takma usulü vardır. Ağrı dirseğe yakın ve dirseğin yukarısında bilezik dirseğe yakın bir noktaya takılarak bakır madenin tümüyle cilde temas etmesi sağlanır. Ağrı bilek ve ellerdeyse bilek bölgesinde durması tercih edilir. Bu şekilde takmanın, bileziğin etkisini arttıracığı düşünülmektedir. Bileziğin cilde temas ettiği noktalarda yeşilimsi izler bırakması ya da cildi tahriş etmesi ise bakırın tedavi edici etkisine yorulur.

Yel bileziği, Antalya'nın dışında da geleneksel işleyle kullanımı olan kültürel bir objedir. Burdur yöresinde kollardaki ağrı ve sızılara karşı kullanıldığı tespit edilmiştir²³ (Fotoğraf-15/16). Denizli yöresinde “sızı bileziği” ya da “sarı bilezik” olarak da adlandırılan bu bilezikler eskiden olduğu gibi günümüzde de orta yaş ve üstü kadınlar tarafından bilekte ağrı olduğu zaman takılmaktadır. Yel bileziği ayrıca Denizli yöresi²⁴ geleneksel giyiminin bir parçasıdır (Ünal ve Utkun, 2018: 134). Ekonomik değeri olmayan bu bileziklerin düz ve desenli olarak çeşitleri de mevcuttur (Çaylı, 2011: 131). Yel bilezikleri bazı müzelerin envanterlerinde de yer alır²⁵. Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'nde teşhirde sergilenen yel bileziği örnekleri²⁶ bulunmaktadır (Çaylı ve Ölmez, 2012: 125-126). Benzer şekilde Aydın Müzesi'nde de envantere dahil edilmiş olan yel

bileziği örnekleri²⁷ mevcuttur (Özkan, 2010). Yel bileziği Muğla yöresinde²⁸ yel hastalığına karşı geleneksel olarak uygulandığı gibi ayrıca turistik hediyelik eşya olarak da değerlendirilmektedir (Çeliker, 2016: 191-192).

Fotoğraf-15/16: Yel bileziği takan kadın (Burdur İli Tefenni İlçesi-2006)

Fotoğraf-17: Aydın Müzesi envanterinde yer alan yel bileziği örneği (Özkan, 2010: 198)

5. Değerlendirme ve Sonuç

Halk tıbbı folklor biliminin temel çalışma konularından birisidir ve sağaltma amacıyla kuşaktan kuşağa, sözlü kültür vasıtasıyla aktarılan, tecrübe, inanış, yöntem, ilaç ve uygulamaları kapsar. Çok çeşitli sağaltım yöntemleri ile ilaçların karşımıza çıktığı halk tıbbına dair bazı uygulamaların günümüze kadar ulaşması modern teknolojik altyapı, kurum, hizmet ve araçların yaygınlaşmasındaki gecikme ile ilintili olduğu kadar geleneksel kültürün ve kadim inançların muhkemliği ile de ilgilidir.

Hiç şüphesiz “yel” inanışı Şamanlık döneminin kültürel bir kalıntısıdır ve “bir tür hastalık, rahatsızlık ya da olumsuzluk” manasında günümüzde de devam etmektedir. Literatür kaynaklarından ülkemizin bir çok bölgesinde varlığı tespit edilen “yel”, insanlarda olduğu kadar hayvanlarda da karşımıza çıkabilen bir hastalık olup halk tıbbında türlü metotlarla tedavi edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu metotlar:

1-Dinsel ve büyüsel tedaviler: Ağrıyan bölgede bıçak/makas gibi madeni aletleri gezdirmek, çeşitli dualar okumak, ağrıyan yerin elle ovulması, ocaklı kişinin tükürüğüyle ağrıyan bölgeyi

ovması, bazı ağaçlara çaput bağlanması, yel kitabı okunması, bazı ziyaretgâh ve türbelere gidilmesi.

2-Ampirik bilgilere dayanan irrasyonel tedaviler. Bazı pınarların suyunun içirilmesi, ağrıyan bölgelerin bazı pınarların suyu ile yıkanması, banyo yaptırılması, ağrıyan bölgeye deve tüyü sarılması, kazınan kiremit tozunun dize sürülmesi, yel ağacının altındaki toprağın vücuda sürülmesi, yel ocağından alınan çamurun vücuda sürülmesi.

3-Ampirik bilgilere dayanan rasyonel tedaviler (Halk ilaçları): Isırgan otu ile kaynatılmış suya limon ve zeytinyağı karıştırılarak ağrıyan yere sürülmesi, yel otunun ağrıyan yere sarılması, çörekotu, hindistancevizi, anason ve zeytinyağından elde edilen macunun yedirilmesi şeklinde sınıflandırılabilir.

Söz konusu rahatsızlığa karşı geliştirilen tedbirlerin çeşitliliği halka ait geleneksel düşünce kalıplarının zenginliğini de ortaya koymaktadır.

Türk kültüründe İslam öncesi dönemlerden günümüze kadar kesintisiz olarak aktarılan “yel” inancının Antalya yöresindeki en somutlaşmış halini ise makale kapsamında incelemeye çalıştığımız “yel bileziği” oluşturur. Halkbilimsel açıdan yel bileziğini hastalıktan korunmayı, kurtulmayı ve iyileştirmeyi sağlayan “uzaklaştırıcı” bir büyüsel obje olarak değerlendirmek mümkündür ve hastalığın cansız bir varlığa aktarımı uygulamasıdır. Aynı zamanda sempatik büyü (temas büyü) ve pasif büyü uygulaması olarak da görebiliriz.

Eldeki bilgiler ve ulaşılabilen kaynaklar ışığında yel bileziğinin kökeni; “yel hastalığı” ile sağaltım amacıyla kullanılan “bakır madeni” ve “bilezik” arasındaki irtibatın nasıl ve ne şekilde kurulduğu ve bu ilişkinin mekaniği hakkında kesin bir şey söylemek pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca günümüz alternatif tıp uygulamalarında karşımıza çıkan ve ağrıya karşı kullanılan bakır bilezikler ile yel bileziğinin doğrudan bir rabıtası olup olmadığına dair bir veriye de erişilememiştir. Bununla birlikte müzelerdeki örnekler ve sözlü kaynaklar yel bileziğinin nesillerden beri halk hayatında ve yöre maddi kültüründe yer işgal ettiğini göstermektedir.

Türk kültüründe bilezik esas olarak bir maddi kültür ögesi olmasının yanı sıra halk tıbbında sağaltım amacıyla da kullanılabilen, ritüelistik ve sihirli güçler taşıyabilen materyaller olarak da karşımıza çıkar. Bunun dışında bakır madenin de sağaltım amacıyla kullanılabilirdiği bir vakıadır. Bakır madeni ve bileziğin halk tıbbında çeşitli rahatsızlıklara karşı sağaltım amacıyla kullanılması ve Eski Türk kültüründe bakır ve bileziğe atfedilen dinsel-büyüsel anlamlar yel bileziğinin bir sağaltım aracı olarak ortaya çıkışı konusunda belki bir ipucu olabilecektir.

Bileziğin yuvarlak formu, halk tıbbında bazı hastalıklardan şifa bulmak amacıyla hasta kişilerin içinden geçirildiği “delikli taş” inancı ile ilişkisi olup olmadığını da düşündürmektedir. Ali Rıza Yalman’ın tasvir ettiği, Güney Anadolu’daki Türkmenlerin Yel Baba Türbesini ziyaretlerinde yel tedavisi amacıyla ellerini delikli taştan geçirmeleri ya da vücudun hastalıklı bölgelerini delikli taşla ovmaları ve türbenin etrafında buldukları delikli taşları hamaylı olarak boyunlarına takmaları küçük de olsa bir emare olabilir. Gene Antalya-Gazipaşa’da el ve ayak bileklerine ip bağlanması uygulamasını yel bileziği ile ilişki kurulabilecek bir pratik olarak görebiliriz.

Yapılan saha çalışmaları sonucu, yel bileziğinin geleneksel kullanımının kırsal yerleşme ve topluluklarda özellikle orta yaş üzerindeki kadınlarda devam ettiği tespit edilmiştir. Kent ortamında ise sağaltım işlevini büyük ölçüde yitirdiğini ve bütünüyle süslenme amacıyla kullanıldığı gözlemlenmiştir. İnanış temelli bir sağaltım objesi olan “yel bileziği” yöre halkının kimlik, aidiyet ve toplumsal hafızasında yer tutan kültürel bir unsurdur. Yel bileziği Antalya’nın dışında Türkiye’nin güneybatı illerinde de kullanılmakta olup bu açıdan bölge halkının ortak kültürünün bir ürünüdür.

Günümüzde eğitim seviyesinin yükselmesi, sağlık kurumlarının sayısının artması ve bu kurumlara ulaşımın kolaylaşması nedeniyle halk tıbbına dönük uygulamaların son derece azaldığı, yöre halkının modern tıbbi yöntemlerden herhangi bir sonuç alamadığı durumlarda ise halk tıbbi yöntemlerine -bilhassa dinsel/büyüsel uygulamalara- başvurduğu bir vakiadır. “Yel bileziği” kullanımının bilhassa geleneksel topluluklarda devam etmesi bu şekilde açıklanabilir.

Notlar

1. Büyü, halkın kültürel veya geleneksel düzeyde hastalıkları iyileştirmek için birtakım sözcükleri, muska, nazarlık ve fiziksel hileleri kullandığı bir çeşit tedavi şeklidir (Yoder, 2009: 395). Büyü çeşitleri Örnek (1966: 34-40) tarafından şu şekilde sınıflandırılmıştır:
 - A- Sempatik büyü: Birbirinden uzak nesnelere gizli bir sempati ile birbirlerini etkiledikleri inancına sempatik büyü denilmektedir. Her hangi bir varlıkta bulunan kuvvetin, o şeyin nesnelere temasından dolayı bir dereceye kadar geçmesi veya bulaşmasıdır.
 - a-Taklit (Anoloji) büyüü
 - b- Temas büyüü: Bir insanla o insandan ayrılmış olan bir parçanın arasındaki gizli büyüsel sempati uygulamasından kaynaklanmaktadır. “Parça bütüne aittir” ilkesi ile çalışan bir büyü çeşididir.
 - B- Ak büyü (Pozitif büyü)
 - C- Kara büyü (Negatif büyü)
 - D- Aktif büyü
 - E- Pasif büyü: Zararlı etkenlerden kaçınmayı amaçlayan büyüsel işlemlere pasif büyü denildiği gibi, zararlı ve kötü dış etkileri uzaklaştırmaya, bunların zararlarından kaçınmaya ve bunlara karşı savunmaya geçmeye de pasif büyü denilmektedir. Uygulanış usullerine göre ise büyüler üç gruba ayrılır:
 - a-Uzaklaştırıcı uygulamalar
 - b-Hücum uygulamaları
 - c-Arzu ile ilgili uygulamalar

Büyünün temelinde çeşitli dinsel dünya görüşleri bulunmaktadır. Taklit ve temas büyüü büyüsel işlemlerle sağaltmanın temelini oluşturur (Kaplan, 2011:152).
2. yel, yél: Ağrı, sızı, romatizma. (Ağrı; *Merzifon köyleri, *Taşova köyleri –Amasya; Çanlı *Ayaş, *Güdül, Şabanözü *Polatlı –Ankara; *Yusufeli, *Şavşat köyleri, Bağlıca *Ardanuç –Artvin; Eymir *Bozdoğan –Aydın; *Susurluk, Yeniköy, Kızılköy *Manyas –Balıkesir; –Bitlis; *Düzce –Bolu; Başpınar *Tefenni, –Burdur; Çapar *Şabanözü, *Kuşunlu –Çankırı; *Çal, Çöplü *Çivril –Denizli; Cenciğe –Erzincan; –Erzurum; –Tokat, Bozan –Eskişehir; *Antakya –Hatay; *Eğridir köyleri, *Yalvaç –Isparta; *Mut ve köyleri –İçel; Tepeköy *Torbalı –İzmir; *İğdir –Kars; *Pınarbaşı ve çevresi –Kayseri; Ceylân *Lüleburgaz –Kırklareli; *Kandıra –Kocaeli; *Arapkir –Malatya; *Alaşehir –Manisa; Berit ve Gâvurdağı Yörükleri –Maraş; –Mardin; *Fethiye, Yenice –Muğla; Bahçeli *Bor –Niğde; Bayadı –Ordu; Gare *Ardeşen –Rize; *Akyazı –Sakarya; –Samsun; –Sinop; Maksutlu *Şarkışla, Hacıilyas *Koyulhisar, *Gemerek –Sivas; –Trabzon; –Uşak; *Erciş –Van; Yozgat ilçe ve köyleri). (DS-XI, 1979: 4230-4231).
3. “Olarda birisi otacı turur
Kamugigtogaka bu emçierür
Bularda basa keldi afsunçılar
Bu yilyekligigke bu ol emçiler
Bularkayimeökkatılğukerek
Bu yilyekligigkeokıgukerek” (KB 2008: 750).
“Bunlardan birisi otacıdır;
Bütün hastalıkları ve ağrıları bunlar tedavi eder.
Bunlardan sonra efsuncular gelir;
Cin ve periden gelen hastalıkları tedavi ederler.

- Bunlarla da görüşmek tanışmak gerektir;
Cin ve peri çarpmasından gelen hastalıkları okutmak gerekir.”(KB 2008: 751).
4. “Ve tumağı ve nâzile ve öksürük ve yel ağrısı çok vâki’ olur.” (Mü. Şi. XIV. - XV. 2)(TS-VI, 1996: 4489).
“Ya yağmur yağmaz bitmez, ya yıl çalar hasıl olmaz.” (Ta. Şahi XVI. 72-2)) (TS-VI, 1996: 4489).
“Yaban sıçanının yağını yel tutan yere sürseler gidere” (Ac. A. XV 80). (TS-VI, 1996: 4520).
5. “...adak agrıgka em küñçit-ıgkavıruplan sokup koin süt-i birle karışdurup agrıg yırke yaksar yiltözlük agrı göngetür...”
“...ayak ağrısına karşı ilaç: Susam kavrulup dövülür ve koyun sütüyle karıştırılıp ağrıyan yere sürülürse, yelden oluşan ağrı geçer...” (Batmaz, 2013: 42).
“...kogursak-tın önmiş kart-kayiillispküçintinönmi[ş] kart-kasarıg-tın önmişkartkaiçgü keser-lerin s[öz]lelim...”
“...Midede çıkan yaraya, yel ve balgam nedeniyle oluşan yaraya, safranın sebep olduğu yaraya iyi gelecek içilen ilaçlardan söz edelim...” (Batmaz, 2013: 54, 71).
“...ardun bir sıtırkürüçyangınçakaynatıpsü[z-ü]p alıp yiti bakır panit katıp içser karın ürülmek-ıgkerilmek-ıgyiiltomlug töz-lügisigıgkiderür...”
“...bir sıtırkimyon ve pirinç usule göre kaynatılır süzülür ve yedi bakır bal ile karıştırılıp içilirse karın şişkinliğini ve gerginliğini, yel kaynaklı ateşi giderir...” (Batmaz, 2013: 96).
6. Ülkemizde samyeli (batı yeli), bir sıcak, bir soğuk eserek insanların hasta olmasına sebep olduğundan hastalık getiren bir rüzgâr çeşidi olarak bilinir (Gökbel, 1998: 128).
7. Tahtacılar da mezar başına “yel bayrağı” dikilir. Yel bayrağı, iki tahta arasındaki ipe asılmış bez parçalarından ibarettir ve ölünün kırkınıcı gününe kadar muhafaza edilir. Bu bayrağın altına şeker konur ve ölen insanın en yakın akrabaları yahut kendi çocukları her gün bu şekerlerden alarak ibadet sayarak yerler (Örnek, 1971: 73).
8. Şamanist Teleüt inancına göre insan ruhu olarak algılayabileceğimiz “kut” çeşitli nedenlerle vücuttan çıkarsa “yula”ya dönüşür. Kut, insandan ayrılır ayrılmaz insanın birliği bozulur ve ikiye bölünür, ikisi ayrı ayrı yaşamaya devam eder, insan kendisi yaşar, kut ise yula’ya dönüştükten sonra o da kendi başına yaşamaya başlar. Eğer kamın yardımıyla kut’u tekrar kendisine döndürülmez ise kişi ölür(Anohin, 2017: 21-22). Yulayı bazen kötü ruhlar yakalayarak zarar verirler, bu zarar dolaşıp duran “yula”nın ait olduğu kişinin bedenine de yansır (Anohin, 2017: 24). Gene Teleüt inancına göre iyi insanlar ölünce ruhları hava gibi varlık olan “yel-salkın”a dönüşür ve ahiretteki Kündüs-Kan’ın dünyasında yaşar (Anohin, 2017: 33).
9. “Üçü ot üçsuvüçiboldıyıl, Üçiboldı toprak ajunboldı il”/ Bunların üçü-ateş, üçü su, üçü yel ve üçü topraktır; bunlardan dünya ve memleketler meydana gelir.” (Kutadgu Bilig, b143)
“Od u suytopragikatdıyileSûretoldıdördü bir yirde bile.” (Âşık Paşa Garib-nâme 2000: 140)
“Bu vücûdunsemâyesi od u su toprak u yıldır
Her biri aslına gider gâfil olmak nendürsenün.” (Yunus Emre Divânı 2005: 148/4)
10. Ali Rıza Yalman (1977: 80-83), “Cenupta Türkmen Oymakları” isimli kitabında, Güney Anadolu’daki Türkmenlerin bugün Suriye sınırları içerisinde kalan bir “Yel Baba Türbesi”ni ziyaret ettiklerinden bahseder. Yalman bu türbeyle ilgili olarak “Yel Baba'nın taşı toprağı Türkmenlere şifadır.” sözlerini sarf etmiştir. Yalman’ın anlatımına göre burada senenin belirli zamanlarında panayırlar kurulmakta, ziyaretten önce çevredeki hamamlarda temizlenilmektedir. Ziyaret sırasında murada ermek amacıyla okuma yaparak küçük taşlar üst üste konmakta, Yel Baba Höyüğüne tırmanırken düşmanların kötülüğünden kurtulabilmek amacıyla höyük küçük ebatlı taşlarla taşlanmaktadır. Höyüğün batı eteğinde yer alan küp şeklindeki bir taşın üstüne yatılması ve bir başka kişi tarafından ayaklarından tutularak döndürülmesi halinde o kişinin o yıl hastalanmayacağına, Türbeye dönerek küçük taşlardan birkaç tanesinin yenmesinin iç hastalıklara iyi geldiğine, Yel Baba çevresinde delikli bir taş bulup göğsüne hamaylı gibi takan kişinin her arzusunun yerine geleceğine ve sırtının bir daha yere gelmeyeceğine inanılır. İnanışa göre Yel Baba Türbesi içerisindeki delikli taşla vücudun romatizmalı bir yerini ovuşturmak ise yelden kurtulmayı sağlamaktadır. Gene türbe ile höyük arasındaki iki delikli taştan eller geçirilince yelden kurtulmayı sağlamakta, ayrıca o yıl içerisinde ellerin dert görmesini engellemektedir.
11. “Mesela boynunda yel oldu, tüyünü sarıyosun o yeli alıyo.” (K-14).

12. Kaynak: <http://dogalhayat.org/property/yel-otu-3>(Erişim: 30 Aralık 2020).
13. Koyun ve keçilerin salgın hastalığı olan ve topallık yapan “agalaksi” hastalığına “yel” adı verilmektedir (Yıldız Altın, 2019: 175).
14. Sahip oldukları forma göre “açık uçlu” ve “halka” olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Ayrıca yassı gövdeli, burma, örme ve yuvarlak gövdeli (yuvarlak kesitli) olarak da tasnif edilebilir.
15. Günümüz Türkiye topraklarında en erken tarihli bilezik örnekleri Yumuktepe, Canhasan ve Kanlıtaş Höyük gibi Neolitik Dönem yerleşmelerinde ele geçirilmiş olup bu örnekler mermer ve çeşitli taşlardan meydana getirilmiştir (Baysal, 2015: 15, 235).
16. Arkeolojik buluntular M.Ö.7000’li yıllarda Çayönü’nde bakıra dayalı yerel bir endüstrinin varlığına işaret eder (Başak, 2008: 20).
17. Kaynak: <https://www.nisanyansozluk.com/?k=bak%C4%B1r&lnk=1> (Erişim: 30 Aralık 2020).
18. İnsan vücudunda da bulunan bakırın eksikliğinin büyüme ve metabolizma bozukluklarına yol açabildiği modern tıp tarafından ortaya konmuştur (Demir, 1982: 29-30). Bakırın ya da bakır içeren çeşitli malzemelerin alternatif tıp uygulamalarında ağrı kesici olarak kullanıldığı bir vakıdır. Amerika’da yapılan bir anketin öne sürdüğüne göre romatoidartrit, osteoartrit veya fibromiyalji hastalarının yaklaşık %28’i ağrıları için mıknaşlar veya bakır bilezikler kullanmaktadır. Ancak, bu iddiaları destekleyecek bilimsel ilkeler veya biyolojik mekanizmalar için kanıtlar sınırlıdır (Cihan, 2012: 30).
19. Karaman Can Hasan’da ele geçirilen Kalkolitik döneme ait bakır bilezik Türkiye topraklarında bakırdan imal edilmiş olan en erken bilezik örneğidir (Başak, 2008: 21). İç Asya’da yapılan kazılarda bakırdan imal edilmiş pek çok malzemenin yanı sıra bilezikler de ele geçirilmiştir (Ekrem, 1997: 7). İlk Türk topluluklarına ait olduğu düşünülen ve M.Ö. XVII-XVI. yüzyıllara tarihlenen Güney Urallar’daki Sintaşta Kurganları’da ele geçirilen bakır bilezikler (Mason, 1996: 346) Türk kültür tarihinin en erken bakır bilezikleri olarak değerlendirilebilir.
20. Antalya yöresinde, “Yel gire bedenine” şeklinde bir beddua bulunmaktadır (Atmaca, 2019: 64).
21. 2015 yılının Haziran ayında Antalya’nın Yeşilbağçe Mahallesi’nde kurulan semt pazarında Korkuteli’nden gelen pazarıcı kadının çeşitli sebzelerin yanı sıra kollarına taktığı yel bileziklerini de sattığını müşahade etmiştik. Bkz.Fotoğraf-11/12
22. Muratpaşa ilçesi Balbey Mahallesi’nde bulunan İki Kapılı Han’da yer alan bir takı üreticisi yel bileziği imalatı ve satışı yapmaktadır.
23. “...(yel bileziğini) annem ve teyzem de takarlardı. Hatta annemde hala var, zaman zaman takıyor diye biliyorum...” (K-19).
24. Denizli-Acıpayamlı öğretmen-yazar Mehmet Yılmaz’ın Acıpayam’ın köylerinde öğretmen olarak görevli bulunduğu esnada yöre folkloruna dair yaptığı gözlemleri yazıya dökmesi sonucu meydana getirilen ve 1964 yılında yayımlanan “Umman Ninenin Mektupları” isimli kitapta yel bileziğine dair ilginç bir anekdot karşımıza çıkmıştır. Buna göre bir nişan törenine götürülen takılar arasında iki tane de yel bileziği bulunmaktadır: “...Keş Osman’ın Habbiligızınca nişanı atıldı...Nişanında: Dört dene al grap, üç çeki, iki cizigabırğa, üç dene sarı göyneklik, iki yel bileziği, yarım okka çam sakızı, yedi dene çevre götürmüşler...” (Yılmaz, 1964: 6).
25. Antalya Etnografya Müzesi’nde benzer örnekler bulunmakla birlikte envantere “yel bileziği” ismiyle kaydedilmemiş olması nedeniyle makale kapsamına alınmamıştır.
26. Denizli Atatürk Ve Etnografya Müzesi 470 Envanter Numaralı Bilezik: 2.2. cm. kalınlığındadır ve müzeye 1979 yılında kazandırılmıştır. Sarı renkli olduğu için “Sarı bilezik” olarak da adlandırılan bilezik Serinhisar İlçesinden elde edilmiştir. Sarı bir madenden imal edilmiş olan bileziğin ortası geniştir ve yanlara doğru daralır. Orta bölümünde kazıma tekniğiyle meydana getirilmiş olan çiçek motifi mevcuttur (Çaylı ve Ölmez, 2012: 125-126).
27. Aydın Müzesi 1436 Envanter Numaralı Örnek: 1971 yılında müzeye kazandırılan eserin “Yörük bileziği” veya “yel bileziği” olarak kullanıldığı ifade edilmiştir. Yaprak metal ve tel çekme tekniğiyle bakır madeninden imal edilmiştir. Üzerinde mihlama, kabartma ve telkâri tekniğiyle geometrik tarzda süslemeler yapılmıştır (Özkan, 2010: 194-195).
28. “Yel bileziği Muğla’nın genelinde, özellikle Yörük kültüründe var. Gençler ağrı oldukça, yaşlılar ise sürekli takıyor. Sızı bileziği, yel bileziği şeklinde adlandırılıyor.” (K-17).

Kaynaklar

Yazılı Kaynaklar:

- ACIPAYAMLI, O. (1969). "Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXVI., 1-9.
- ACPAYAMLI, O. (1989). "Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi". *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*, C.XXVI. (1-2), 1-9.
- ANOHİN, A.V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. Konya: Kömen Yayınları.
- ANOHİN, A.V. (2017). "Teleütlerin Tasavvuruna Göre Ruh ve Özellikleri". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 44, 19-34.
- ANONİM (1993). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. I-XII. Ankara: TDK Yayınları.
- ANONİM (1996). *Tarama Sözlüğü*. I-VIII, Ankara, TDK Yayınları.
- ANONİM (1998). *Isparta'nın Folklorik Yapısı*. Isparta: Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları.
- ANONİM (2011). *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- AŞKUN, V. C. (2009). *Sivas Folkloru II*, Sivas: Sivas Valiliği Tarih ve Kültür Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- ATMACA, E. (2019). "Antalya Ağızlarında Dua ve Beddualar". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 7 (19), 42-80.
- BAŞAK, O. (2010). "Taş Çağı'ndan Tunç Çağı'na Anadolu'da Maden Sanatının Gelişimi ve Kullanımı". *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S.21, 15-33.
- BATMAZ, M. (2013). *Eski Uygur Türkçesinde Tıp Terimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- BAYSAL, E. (2015). "Neolitik Dönem Süs Eşyaları: Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye'deki Son Araştırmalar". *TÜBA-AR Dergisi*, S. 18, 9-23.
- BAYSAN, M. (2017). "Kütahya'da Sağıltma Ocaklarında Tedavi Esnasında Kullanılan Malzemeler". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 6, 3, s.1861-1880.
- BEYDİLİ, C. (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Çev. Eren Ercan, Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- BORATAV, P. N. (1994). *Türk Halkbilimi II / 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BULUÇ, S. (1971). "Şaman", *İslam Ansiklopedisi*, XI, İstanbul: 310-335.
- CİHAN, C. (2012). *Diz Osteoartriti Tedavisinde Silika Kaplı Bakır ve Çinko İçeren Dizliklerin Etkinliğinin Klasik Yün Elastik Dizliklerle Karşılaştırılması*. Uzmanlık Tezi, İÜ. İstanbul Tıp Fakültesi.
- CLAUSON, G. (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Clarendon.
- ÇAĞLAR, N. (2020). "Anamur ve Bozyazı Halk Kültüründe Su", *Su Kitabı*, (Haz.E.GürsoyNaskalı), İstanbul: Kitabevi, 405-457.
- ÇAYLI, G. (2011). *Denizli İli Serinhisar İlçesi Yöresel Kadın Kıyafetleri*. Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- ÇAYLI, G. ve ÖLMEZ, F.N. (2012). "Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'nde Bulunan Serinhisar İlçesi Yöresel Kadın Giysileri". *ART-E Dergisi*. 5(9), 109-129.
- ÇELİK, N. (2012). *Buddhist Çevre Eski Uygur Türkçesi Metinlerinde Tababet*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- ÇELİKER, D. (2016). *Muğla İlinde Geleneksel Turistik Eşyanın Kültür Turizmine Katkıları ve Sürdürülebilirliği*. Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- DAVULCU, M. (2015). "Antalya'da Demircilik ve Bıçakçılık Mesleklerine Dair Tespit ve Değerlendirmeler". *Sanat ve Dil Araştırmaları Enstitüsü Kalemşi Geleneksel Türk Sanatları Dergisi*, 3 (6), 17-57.
- DAVULCU, M. (2018). "Antalya Yöresi Halk Hekimliği Uygulamalarında Deve". *II. Uluslararası Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu Bildirileri*. İzmir. C.1, s.125-151.
- DAVULCU, M. (2020). "Antalya Yöresinde Deve ile İlgili Halk Veterinerliği Uygulamaları Hakkında Bir İnceleme". *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3 (4), 228-255.
- DEMİR, L. (1982). *Türkiye'de Bazı Eser Elementlerin Coğrafi Dağılışı*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- EKREM, E. (1997). "Eski Türklerde Demircilik ve Bakırcılık". *Bilge*, S.11, 6-9.
- EREN, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- ERGİNSOY, Ü. (1978). *İslam Maden Sanatının Gelişmesi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı.

- ERGUN, M. ve AÇA, M. (2005). *Tuva Kahramanlık Destanları II*. Ankara: Akçağ Yayınları
- EROĞLU, H.B. (2018). *Tabibname Adlı Tıp Eserindeki Bitkilerle Divan Şiirinde Geçen Bitkilerin Mukayesesi*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ESGER, E. (2016). “Azerbaycan’da Devecilik Gelenekleri”. *I.Uluslararası Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu Bildirileri*, İzmir-, C-1, 634-643.
- ESİRGEN, B. (2014). *Anadolu Türk Halk Anlatılarında Büyünün İşlevi*. Doktora Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EVECEN, A. ve BEYDİZ, M.G. (2018). “Paleolitik ve Neolitik Dönem Buluntularında Giyim Kültürü”. *TurkishStudies*, 13 (10), 303-333.
- GÖMEÇ, S. (2003). “Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*. 21, 79-104.
- GÖNENÇ, A. (2011). *Antalya İli Korkuteli İlçesinde Halk İnanışları ve Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- GÖNÜLLÜ, A.R. (1996). “Alanya Halk İnançlarında Su Motifi”. *Türk Kültürü*, s.393, sf.47-53.
- GÖRGEN SATIR, S. (1994). *Muğla’da Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÖRGÜLÜ, H.A. (2013). “Dünden Bugüne Gazipaşa Yöresinde Yaşayan TDK Türkçe Sözlük’te Bulunmayan Sözcükler”. *Selçukludan Cumhuriyete Gazipaşa Sempozyumu Bildirileri*. Antalya: Gazipaşa Belediyesi Yayınları, 277-328.
- GÜLEŞ, M. (2018). *Dede Garkın Ocağı (Malatya Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜMÜŞ, Ş. (2019). “Manisa ve Sivas Yöresi Sağlık Yöntemleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. XLIII (2), 29-46.
- GÜRGAN, M. (2010). *Orta Asya’daki Eski Türk Tıbbının Başlangıçtan 14.Yüzyıla Kadarki Döneme Ait Bilinen Türkçe Tıp Metinlerinde Tıp Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi
- GÜZEL, C. (2017). “Bilinmeyen Bir Yatır ve Battal Gazi Bağlamında Aziz Mamas’tan Cambaz Pir’e Kutsal’ın Sürekliliği”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 6, 4: 2565-2578.
- İNAN, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İNAN, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: TTK Yayınları.
- KALAFAT, Y. (2004). *Altaylar’dan Anadolu’ya Kamizm-Şamanizm*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- KAPLAN, M. (2011). "Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi". *Milli Folklor*, 23 (91), s.150-156.
- KARADAĞ, H. (2017). “Türkistan’da Hayvan ve Hayvancılıkla İlgili Mitolojik ve Geleneksel Kültürün Günümüzdeki Etkileri”. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 27, 21-40.
- KARATAY, O. (2017). “Yel- Fiili Hakkında”. *III.Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Eskişehir: Osmaniye Üniversitesi Yayınları, 686-692.
- KASAPOĞLU, E. (2020). *Antalya İli Gazipaşa, Gündoğmuş ve Akseki İlçelerindeki Sağlık Ocakları ve Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAŞGARLI MAHMUD (2006). *Divan-ü Lûgat’it-Türk*(Çev. Besim Atalay), Ankara: TDK Yayınları.
- KOÇAK, K. (2013). “Bozkır Kültüründe Bakırın Ortaya Çıkışı ve İşlenmesi”. *CappadociaJournal of HistoryandSocialSciences*. Sayı 1, Aralık 2013, s.36-41.
- KONAK, A. ve AKTAR, O. (2009). “Medikal Antropoloji Çerçevesinde Tunceli / Ovacık’ta Geleneksel Sağlık Yöntemleri”. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 35 (2), 156-187.
- MASON, V.M. (199). “TheDecline of theBronze Age CivilizationandMovements of theTribes”. *History of Civilization of Central Asia*. Volume I, Delhi: UNESCO
- MERDİN, M.Ş. (2016). *Doğu Antalya Yöresindeki Belli Yerlere Bağlı Ziyaret ve Adak Yerleri Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- ÖGEL, B. (1995). *Türk Mitolojisi*, II, Ankara: TTK Yayınları.
- ÖGER, A.veGÖNEL, T. (2011). “Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri”. *TurkishStudies*, 6 (4), 233-248.

- ÖNCÜL, K. (2012). “Hayrani Baba Ocağı”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 63, 411-420.
- ÖNGEL, G. (1997). *Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar*. Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖRNEK, S.V. (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara: DTCF Basımevi.
- ÖRNEK, S.V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: DTCF Yayınları.
- ÖZGEN, Z.N. (2007). *Adana (Merkez) Halk Hekimliği Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZKAN, Y. (2010). *Aydın Müzesinde Bulunan Etnografik Takılar*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- POTAPOV, L. P. (2012). *Altay Şamanizmi*. Konya: Kömen Yayınları.
- RONA-TAS, A. ve BERTA, A. (2011), *West OldTurkic: Turkic Loanwords in Hungarian*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- SANTUR, A. (2017). “Anadolu Halk Hekimliğinde Geleneksel Olarak Adlandırılan Bazı Hastalıklarla, Tedavileri Arasında Kurulan Sempatik İlişki”. *IX. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*. (Gelenek Görenek ve İnançlar). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 301-317.
- SEYİRCİ, M. (2000). *Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri*. İstanbul: DER Yayınevi.
- SÜLEYMAN, E. (2002). “Altay Kültür Dairesinde Yalmavuz Tipi”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. 14, 377-385.
- ŞİMŞEK, A. (2013). *Manavgat Yöresi Halk İnanışları*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- ŞİMŞEK, E. (2017). “Türk Kültüründe Alkarısı İnanıcı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler”, *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 5 (12) , 99-115.
- TACEMEN, A. (1995). *Türk Fin-Ugor, Moğol-Mançu Toplulukları İnanışları Zemininde Bulgaristan Türkleri İnanışları veya Türk Kimliği*. Ankara: Üçbilek Matbaası.
- TEMİZSOYLU, A. (2012). *Ankara’da Halk Hekimliği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- TORMA, Y. ve HİSAMİTDİNOVA, F.G. (2008). “Geleneksel Başkurt Etiyolojisinde Bazı Hastalık Cinleri”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* , (26) , 89-92.
- TUZTAŞ, A.H. (2015). *Günümüzde Isparta’da Yaşayan Yörüklerin Siyasi ve Kültür Tarihleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UCA, A. (2003). “Kaybolmuş Folklorik Değerlerimizden Biri: Delikli Taş”. *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21: 163-167.
- UCA, A. (2007). “Türk Toplumunda Hidrellez”. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 35, 251-284.
- USER, H.Ş. (2012). “Etimoloji Önerileri: Eser, Yelek”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*. 19 (1), 91-102.
- UYSAL, Y. (2008). *Gazipaşa’da Folklor ve Halk Edebiyatı Ürünleri*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- ÜNAL, N.veUTKUN, A.E. (2018). “Denizli Yöresel Giysilerinin Çağdaştırma ve Model Analizi Çalışmaları (Acipayam, Buldan, Çivril ve Serinhisar İlçeleri Örneği)”. *TJSS Dergisi*, 2 (3), 126-135.
- YALMAN, A. R. (1977). *Cenupta Türkmen Oymakları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YAŞAR, H. (2008). *Balıkesir ve Yöresinde Çocuk Folkloru Ürünleri Üzerine Derlemeler ve İncelemeler*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YAYLAGÜL, Ö. (2014). “Anadolu’da Yaşayan Halk Hekimliği Uygulamalarının Eski ve Orta Türkçe Tıp Metinlerindeki Temelleri”, *Milli Folklor*, 26 (103), 48-58.
- YILDIRIM, H.İ. (2015). *Alanya ve Gazipaşa (Antalya)’da Halk Tarafından Kullanılan Bazı Doğal Bitkilerin Etnobotanik Özellikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- YILDIZ ALTIN, K. (2019). “Hastalık Adları Bağlamında Kötü Ruhların Dönüşümü: Türkistan’dan Anadolu’ya”. *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 19 (1), 159-180.
- YILMAZ, M. (1964). *Umman Ninenin Mektupları*. Denizli: İnan Matbaası.
- YODER, D. (2009). “Halk Tıbbı ve Modern Tıp”. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. c.3. Çev. Sibel Yoğurtçu; Ayfer Gülüm. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, ss. 391-397.
- YUSUF HAS HACİB (2008). *Kutadgu Bilig*. (çev. Reşid Rahmeti Arat). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Sözlü Kaynaklar:

- K-1: Semra AKBULUT KAHVECİ, 1971 Ankara doğumlu, Üniversite mezunu, Evli, 2 çocuk, Halkbilimci, 2007 yılından beri Muğla’da yaşıyor (Görüşme tarihi: 22 Aralık 2020).
- K-2: Hama AKDENİZ, 1926 Serik İlçesi Töngüşlü Mahallesi doğumlu, Okur-yazar değil, Evli, 8 çocuk, Ev kadını, Töngüşlü Yörüğü (Görüşme tarihi: 24 Ağustos 2017).
- K-3: Tevhide AKDENİZ, 1969 Korkuteli İlçesi Küçükköy Mahallesi doğumlu, İlkokul, Bekar, Ev kadını (Görüşme tarihi: 06 Temmuz 2018).

- K-4: Yeter ÇELİK, 1970 Döşemealtı Dağbeli Mahallesi doğumlu, İlkokul, Evli, 3 çocuk, Ev kadını-Halı dokumacısı (Görüşme tarihi: 02 Mayıs 2014).
- K-5: Vahide ÇÖLLÜOĞULLARI, 1958 Korkuteli Büyükköy Mahallesi doğumlu, İlkokul, Evli, 3 çocuk, Ev kadını-Kilim dokumacısı (Görüşme tarihi: 28 Ağustos 2014).
- K-6: Zehra ÇÖMEZ, 1928 Serik İlçesi Töngüşlü Mahallesi doğumlu, Okur-yazar değil, Dul, 10 çocuk, Ev kadını, Töngüşlü Yörüğü (Görüşme tarihi: 24 Ağustos 2017).
- K-7: Ayşe DOHAN, 1950 Döşemealtı İlçesi Başköy Mahallesi doğumlu, 45 yıldır Kovanlık'ta yaşıyor, İlkokul mezunu, Evli, 4 çocuk sahibi, Ev kadını (Görüşme tarihi: 02 Mayıs 2014).
- K-8: Veli EKİM, 1932 Döşemealtı İlçesi Aşağıoba Mahallesi doğumlu, İlkokul mezunu, Dul, 7 çocuk, Çiftçi-Eski deveci, Karakoyunlu Yörüğü (Görüşme tarihi: 24 Ağustos 2017).
- K-9: Esmâ GÜMÜŞ, 1959 Korkuteli İlçesi Kozacı Mahallesi doğumlu, İlkokul mezunu, Evli 4 çocuk, Pazar esnafı (Görüşme tarihi: 20 Haziran 2015).
- K-10: Zeliha KARACA, 1915 Korkuteli İlçesi Kayabaş Mahallesi doğumlu, Okur-yazar değil, Dul, 5 çocuk, Ev kadını (Görüşme tarihi: 06 Temmuz 2018).
- K-11: Birsen KESTEM, 1961 Kaş İlçesi Akören Mahallesi doğumlu, Okur-yazar, Evli, Ev kadını (Görüşme tarihi: 03 Mayıs 2018).
- K-12: Hüseyin KOCA, 1976 Alanya İlçesi Sugözü Mahallesi doğumlu, İlkokul mezunu, Evli, 2 çocuk, deveci (Görüşme tarihi: 17 Mayıs 2017).
- K-13: Mehmet KÖKEN, 1940 Döşemealtı İlçesi Kovanlık Mahallesi doğumlu, İlkokul mezunu, Evli, 4 çocuk, Çiftçi-Eski deveci (Görüşme tarihi: 10 Mayıs 2018).
- K-14: Fatma ÖNAL, 1962 Antalya doğumlu, Üniversite mezunu, Evli, Emekli turizmci (Görüşme tarihi: 14 Aralık 2020).
- K-15: Fatma ÖRTÜLÜ, 1965 Kaş İlçesi Yeşilbarak Mahallesi doğumlu, İlkokul, Evli, Ev kadını (Görüşme tarihi: 03 Mayıs 2018).
- K-16: Serap ÖZER, 1963 Manisa doğumlu, 1969 yılından beri Antalya'da yaşıyor, Yüksek okul mezunu, Bekâr, Gümüş işlemecisi ve halkoyuncu (Görüşme tarihi: 08 Ocak 2021).
- K-17: Rukiye ŞAHİN, 1938, Döşemealtı Akkoç Mahallesi doğumlu, Dul, Okur-yazar, Ev kadını-Çarpına dokumacısı (Görüşme tarihi: 27 Nisan 2017).
- K-18: Sabriye TOKAT, 1931 Elmalı İlçesi Müren Mahallesi doğumlu, Dul, 6 çocuk, Okur-yazar değil, Ev kadını (Görüşme tarihi: 29 Haziran 2017).
- K-19: Şevkiye KAZAN NAS, 1965 Burdur doğumlu, Evli, 2 çocuk, Üniversite mezunu, Halkbilimci-akademisyen (Görüşme tarihi: 06 Ocak 2021).

Fotoğraf Kaynakları

Mahmut DAVULCU: 1-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14

Aysun Ç. DAVULCU: 15-16

Abdulkadir ŞAHİN: 2

Yeşim ÖZKAN: 17